

Obciążenie dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych rolników

Marian Podstawka

Abstrakt

Przeprowadzona analiza i ocena kosztów ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego wśród gospodarstw FADN ma charakter poznawczy. Obciążenie dochodów badanych gospodarstw rolnych z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne jest stałe oraz niskie (tabela 3 i tabela 4). W przypadku typów produkcyjnych największe relatywnie obciążenie z tego tytułu ponoszą gospodarstwa mieszane oraz zajmujące się uprawami trwałymi i zwierzętami trawożernymi. W tych gospodarstwach koszty ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych stanowią około 2,5% ich dochodów. Znacznie mniejszym obciążeniem dochodu są składki z tytułu tych ubezpieczeń dla gospodarstw zajmujących się drobiem i trzodą chlewną. Dzieje się tak dlatego, że koszty ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych w badanych latach w wartościach absolutnych są prawie stałe. Ta ich zmienna reaktywność wśród gospodarstw jest efektem zróżnicowanych dochodów. Owo zróżnicowanie ma miejsce zarówno w przekroju typów produkcyjnych, jak i klas ekonomicznych i regionów FADN. Gospodarstwa drobiarskie i gospodarstwa specjalizujące się w hodowli trzody chlewnej osiągnęły w latach 2017–2019 relatywnie wyższe dochody względem pozostałych. Oznacza to, że potwierdzona została hipoteza druga. W przypadku klas ekonomicznych badanych gospodarstw występuje prawidłowość analogiczna. Im wyższa klasa ekonomiczna, tym składki z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego w mniejszym stopniu obciążają dochody gospodarstw rolnych. Tym samym pozytywnie została zweryfikowana hipoteza trzecia. Występuje tu kilkukrotne zróżnicowanie. Najbardziej obciążone tymi składkami są dochody gospodarstw bardzo małych. Stopień ich obciążenia średnio w badanych latach wyniósł 3,56%. Ubezpieczenia społeczne i zdrowotne są relatywnie najmniejszym kosztem dla gospodarstw średnio dużych, dużych i bardzo dużych. Obciążenia z tytułu tych ubezpieczeń wynoszą tu odpowiednio: 0,53%, 0,50% i 0,30%.

Prezentowane opracowanie ma jedynie charakter poglądowy. Wyniki opisanych w nim badań mogą służyć pomocą w przypadku proponowania nowych rozwiązań dotyczących systemu ubezpieczenia zdrowotnego i społecznego w KRUS.

Słowa kluczowe: dochody, gospodarstwo rolne, koszty, siła ekonomiczna, składki, ubezpieczenie społeczne, ubezpieczenie zdrowotne.

Marian Podstawka, prof. dr hab., Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.

Wstęp

Ubezpieczenia społeczne i zdrowotne rolników są przedmiotem wielu dyskusji i polemik. Najczęściej odbywają się one w relacji do tego rodzaju ubezpieczeń ludności pozarolniczej.

Celem tego opracowania jest przedstawienie i ocena obciążeń dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ponoszonych przez nie składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne, które są ważnymi ryzykami w działalności rolniczej¹. W opracowaniu wykorzystano dane gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w ramach polskiego FADN². Gospodarstw prowadzących tego rodzaju rachunkowość jest około 12 tys., reprezentują one około 700 tys. wszystkich gospodarstw rolnych w Polsce. Do oceny udziału kosztów z tytułu ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych w dochodach gospodarstw wykorzystano metodę analizy finansowej i tabelarycznej.

W opracowaniu sformułowano trzy hipotezy badawcze:

1. Obciążenia dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego rolników są na przestrzeni lat stałe i niskie.
2. Najmniejszy udział składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne w dochodach ma miejsce w gospodarstwach drobiarskich i produkujących trzodę chlewną.
3. W miarę wzrostu siły ekonomicznej gospodarstw rolnych maleje udział kosztów z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego.

Zasady naliczania składek na ubezpieczenie społeczne

Regulacje dotyczące naliczania składek na ubezpieczenie społeczne zawiera Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników³. Zgodnie z nimi składka na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie za każdego ubezpieczonego ustalona jest przez Radę Rolników i ogłoszona przez Prezesa KRUS w formie komunikatu w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”. Składka na ubezpieczenie emerytalno-rentowe za każdego ubezpieczonego

-
1. J. Möllmann, M. Michels, C.F. von Hobe et al., *Status quo des Risikomanagements in der deutschen Landwirtschaft: Besteht Bedarf an einer Einkommensversicherung?*, Berichte über Landwirtschaft-Zeitschrift für Agrarpolitik und Landwirtschaft 96, No. 3, 2018.
 2. FADN – Farm Accountancy Data Networks. W opracowaniu wykorzystano dane gospodarstw prowadzących rachunkowość w ramach FADN w latach 2017–2019.
 3. Ubezpieczenie społeczne rolników uregulowane zostało Ustawą z 20 grudnia 1990 roku, Dz. U. 2021 poz. 266.

Obciążenie dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczeń

wynosi 10% emerytury podstawowej, której tryb ogłoszenia jest identyczny jak w przypadku składki chorobowej, wypadkowej i macierzyńskiej. Składki na ubezpieczenie społeczne w KRUS naliczane są w wymiarze miesięcznym, niezależnie, czy jest to ubezpieczenie obowiązkowe, czy dobrowolne.

Osoba prowadząca gospodarstwo rolne opłaca następujące składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe w zależności od powierzchni gospodarstwa:

- do 50 ha przeliczeniowych: składka w wysokości podstawowej,
- do 100 ha przeliczeniowych: dodatkowa składka w wysokości 12% emerytury podstawowej,
- powyżej 100 ha przeliczeniowych do 150 ha przeliczeniowych: dodatkowa składka w wysokości 24% emerytury podstawowej,
- powyżej 150 ha przeliczeniowych do 300 ha przeliczeniowych: dodatkowa składka w wysokości 36% emerytury podstawowej,
- powyżej 300 ha przeliczeniowych: dodatkowa składka w wysokości 48% emerytury podstawowej.

Rolnik prowadzący dodatkowo pozarolniczą działalność gospodarczą opłaca składkę na ubezpieczenie emerytalno-rentowe w podwójnej wysokości, oprócz składek wynikających z powierzchni gospodarstwa.

W przypadku sprawowania opieki osobistej nad dzieckiem własnym, swojego małżonka lub dzieckiem przysposobionym jest możliwość finansowania składek na ubezpieczenie emerytalno-rentowe z budżetu państwa za:

- rolnika i domownika podlegających zarówno ubezpieczeniu obowiązkowemu, jak i dobrowolnemu;
- rolnika i domownika, który nie podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników;
- osobę będącą członkiem rodziny rolnika lub domownikiem, która nie spełnia warunków podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników.

Wysokość składek na ubezpieczenie emerytalno-rentowe w KRUS w 2021 roku przedstawia tabela nr 1.

Obciążenie dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczeń

Tabela 1. Składki na ubezpieczenia społeczne rolników

Wysokość składek na ubezpieczenia społeczne rolników w III kwartale 2021 roku							
Status ubezpieczonego i wielkość gospodarstwa rolnego	Wysokość składki na ubezpieczenie (zł)						
	emerytalno-rentowe			kwartalnie	wypadkowe, chorobowe, macierzyńskie		Składki łącznie od jednego ubezpieczonego kwartalnie
	podstawowa składka miesięczna	dodatkowa składka miesięczna	razem składka miesięczna		składka miesięczna	kwartalnie	
I. Rolnik/małżonka (małżonek) rolnika prowadzący działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym o pow. w ha przelicz.:							
do 50 ha	101 zł	0 zł	101 zł	303 zł	42 zł	126 zł	429 zł
powyżej 50 ha do 100 ha	101 zł	122 zł	223 zł	669 zł	42 zł	126 zł	795 zł
powyżej 100 ha do 150 ha	101 zł	243 zł	344 zł	1 032 zł	42 zł	126 zł	1 158 zł
powyżej 150 ha do 300 ha	101 zł	365 zł	466 zł	1 398 zł	42 zł	126 zł	1 524 zł
powyżej 300 ha	101 zł	487 zł	588 zł	1 764 zł	42 zł	126 zł	1 890 zł
Domownik rolnika (w każdej kategorii obszarowej)	101 zł	0 zł	101 zł	303 zł	42 zł	126 zł	429 zł
II. Rolnik/małżonka (małżonek) rolnika prowadzący pozarolniczą działalność gospodarczą i działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym o pow. w ha przelicz.:							
do 50 ha	202 zł	0 zł	202 zł	606 zł	42 zł	126 zł	732 zł
powyżej 50 ha do 100 ha	202 zł	122 zł	324 zł	972 zł	42 zł	126 zł	1 098 zł
powyżej 100 ha do 150 ha	202 zł	243 zł	445 zł	1 335 zł	42 zł	126 zł	1 461 zł
powyżej 150 ha do 300 ha	202 zł	365 zł	567 zł	1 701 zł	42 zł	126 zł	1 827 zł
powyżej 300 ha	202 zł	487 zł	689 zł	2 067 zł	42 zł	126 zł	2 193 zł
Domownik rolnika prowadzący pozarolniczą działalność gospodarczą (w każdej kategorii obszarowej)	202 zł	0 zł	202 zł	606 zł	42 zł	126 zł	732 zł

Źródło: Obwieszczenie Prezesa KRUS z 2 czerwca 2021 roku w sprawie wysokości miesięcznej składki na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie w III kwartale 2021 roku, Monitor Polski poz. 522.

Zasady ubezpieczenia zdrowotnego rolników, domowników oraz emerytów i rencistów z KRUS reguluje Ustawa z 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych⁴ oraz Ustawa z 14 października 2021 roku o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw. Zgodnie z nimi ubezpieczeniu zdrowotnemu obowiązkowo podlegają:

1) rolnicy, którzy:

- podlegają ubezpieczeniu społecznemu rolników zarówno z mocy ustawowej, jak i na wniosek;
- nie podlegają ubezpieczeniu społecznemu rolników ani ubezpieczeniu zdrowotnemu z innego tytułu i prowadzą działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym o powierzchni równej 1 ha lub powyżej 1 ha przeliczeniowego użytków rolnych;

2) domownicy rolnika, którzy stale pracują w gospodarstwie rolnym;

3) osoby pobierające emeryturę lub rentę z KRUS oraz członkowie ich rodzin;

4) pracownicy rolnika.

Nie podlegają ubezpieczeniu zdrowotnemu osoby pobierające renty strukturalne, osoby, które zaprzestały prowadzenia działalności rolniczej, ale kontynuują ubezpieczenie emerytalno-rentowe w KRUS.

Zainteresowany składa zgłoszenie do ubezpieczenia zdrowotnego w jednostce organizacyjnej KRUS właściwej ze względu na miejsce położenia gospodarstwa rolnego. Następnie KRUS przekazuje dane do NFZ i osoba nabywa uprawnienia do świadczeń z podstawowej opieki zdrowotnej. Członek rodziny rolnika korzysta z ubezpieczenia zdrowotnego osoby, która go zgłosiła. Za członka rodziny rolnika nie są odprowadzane składki na ubezpieczenie zdrowotne. Jeśli członkiem rodziny rolnika jest student, to wówczas jego ubezpieczenie ustaje od dnia ukończenia 26. roku życia. Po ukończeniu 26 lat do ubezpieczenia zdrowotnego zgłasza studenta jego uczelnia.

Składka na ubezpieczenie zdrowotne jest płacona za cały miesiąc i jest niepodzielna. Wymiar składek jest następujący:

- w gospodarstwach rolnych – 1 zł za każdy pełny hektar przeliczeniowy użytków rolnych;
- w działach specjalnych produkcji rolnej – składka za rolnika i domownika wynosi 9% od zadeklarowanej podstawy wymiaru składek; tą podstawą jest

4. Ustawa z 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, Dz. U. 2021 poz. 1285, 1292, 1559, 1773, 1834.

Obciążenie dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczeń

dochód ustalony do opodatkowania podatkiem PIT, w kwocie nie niższej niż wysokość minimalnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej.

Wymiar składki na ubezpieczenie zdrowotne za domowników pracujących łącznie w działach specjalnych produkcji rolniczej stanowi kwota 33,4% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw.

Za emerytów i rencistów składka zdrowotna wynosi 9% podstawy jej wymiaru, z czego ubezpieczony finansuje składkę w wysokości 1,25% podstawy z kwoty netto emerytury lub renty. Składka w wysokości 7,75% podstawy pomniejsza zaliczkę na podatek dochodowy. Rolnicy i domownicy prowadzący pozarolniczą działalność gospodarczą podlegają ubezpieczeniu zdrowotnemu tylko z tytułu wykonywanej działalności rolniczej.

Składki na ubezpieczenie zdrowotne w przypadku gospodarstw o powierzchni poniżej 6 ha przeliczeniowych użytków rolnych opłacane są z budżetu państwa. Natomiast składki na to ubezpieczenie płacą sami rolnicy, w przypadku gdy ich gospodarstwa posiadają więcej niż 6 ha przeliczeniowych użytków rolnych.

Wymiar składki na ubezpieczenie zdrowotne rolników prowadzących działy specjalne produkcji rolniczej przedstawia tabela nr 2.

Tabela 2. Wymiar składki na ubezpieczenie zdrowotne rolników prowadzących działy specjalne produkcji rolniczej

Okres	Składka w % podstawy	Podstawa w zł*	Wysokość składki w zł
Od 1.01.1999 do 31.05.1999	7,50	318,00	23,85
•			
•			
•			
Od 1.01.2004 do 30.04.2004	8,25	418,00	34,45
•			
•			
•			
Do 1.01.2021	9,00	2 800,00	252,00

* Jest zadeklarowana do wymiaru podatku PIT, nie niższa niż kwota minimalnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej.

Źródło: Dz. U. 2004 nr 201 poz. 2135.

Stopień obciążenia dochodów gospodarstw rolnych składkami z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego

Jak zasygnalizowano we wstępie, ocena kosztów z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego w stosunku do dochodów gospodarstw rolnych została przeprowadzona na podstawie danych FADN. Przedstawia je tabela nr 3.

Tabela 3. Koszt ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego w odniesieniu do dochodów typów gospodarstw rolnych

Wyszczególnienie		Typ rolniczy gospodarstwa								
		uprawy polowe	uprawy ogrodnicze	uprawy trwałe	krowy mleczne	zwierzęta trawożerne	trzoda chlewna	drób	mieszane	razem
Liczba gosp. w próbie	2017	3 922	304	445	2 655	739	657	72	3 313	12 103
	2018	4 140	276	438	2 553	840	592	61	3 152	12 032
	2019	4 439	250	424	2 430	969	506	66	2 901	11 985
Dochód z gosp. (zł)	2017	39 187	54 673	36 346	85 484	24 833	77 065	332 879	26 954	42 113
	2018	38 475	69 185	19 282	83 143	24 021	50 833	330 532	22 449	37 770
	2019	41 343	85 131	32 009	86 982	27 381	90 910	28 004	30 020	44 647
Składka z tytułu ubezpiec. społ. w KRUS (zł)	2017	581	592	576	629	521	589	729	525	560
	2018	576	605	582	640	523	600	717	541	568
	2019	572	604	569	665	532	593	3 980	542	596
Składka na ubezpiec. zdrowotne (zł)	2017	118	180	83	106	95	96	601	93	109
	2018	115	189	98	98	106	105	269	95	107
	2019	113	207	101	103	102	101	281	97	107
Razem składki na ubezpiec. społ. i zdrow. (zł)	2017	699	772	659	735	617	685	1 330	618	669
	2018	691	794	680	738	629	705	986	636	675
	2019	685	811	670	768	634	694	4 261	639	703
Udział składek na ubezpiec. społ. i zdrow. w dochodach gosp. rolnych	2017	1,78	1,41	1,81	0,86	2,48	0,89	0,40	2,29	1,59
	2018	1,80	1,15	3,53	0,89	2,62	1,39	0,30	2,83	1,79
	2019	1,66	0,95	2,09	0,88	2,32	0,76	1,52	2,13	1,57
Średnia w latach 2017–2019		1,75	1,17	2,48	0,88	2,47	0,74	0,74	2,42	1,65

Źródło: Dane FADN. Obliczenia własne.

Obciążenie dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczeń

Z przedstawionych w tabeli nr 3 danych wynika, że koszt ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego rolników w stosunku do ich dochodów jest relatywnie niski i względnie stały. Wśród wszystkich badanych gospodarstw udział składek z tytułu ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych w odniesieniu do dochodów gospodarstw wynosił średnio w badanych latach około 1,65%. Tym samym hipoteza pierwsza została zweryfikowana pozytywnie.

Najniższy relatywny koszt ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego ponoszą gospodarstwa zajmujące się produkcją trzody chlewnej i utrzymujące drób. Świadczy to o tym, że potwierdzona została hipoteza druga. Relatywnie najwyższe koszty ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych występują w gospodarstwach mieszanych i prowadzących uprawy trwałe. W tym przypadku koszt z tytułu tych ubezpieczeń względem dochodów z tych gospodarstw wynosił odpowiednio 2,42% i 2,48%. Względne zróżnicowanie obciążenia dochodów gospodarstw rolnych z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne jest wynikiem różnic w poziomach dochodów badanych gospodarstw^{5,6}. Natomiast poziom składek z tego rodzaju ubezpieczenia w badanych gospodarstwach jest prawie stały. Na przestrzeni badanych lat kształtuje się on w granicach 700–800 zł na gospodarstwo rocznie. Osoby prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą zobowiązane były w 2018 roku opłacić składkę z tytułu ubezpieczenia społecznego w wysokości 912,22 zł miesięcznie i 297,28 zł składki zdrowotnej. Łącznie była to kwota 1 210 zł miesięcznie. W kolejnej tabeli dokonano oceny kosztów ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego względem dochodów gospodarstw FADN, pogrupowanych według wielkości ekonomicznej.

Tabela 4. Koszt ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego w relacji do dochodów typów ekonomicznych gospodarstw

Wyszczególnienie		Klasa ekonomiczna gospodarstw						razem
		bardzo małe	małe	średnio małe	średnio duże	duże	bardzo duże	
Liczba gosp. w próbie	2017	779	4 189	3 691	2 467	995	22	12 103
	2018	1 002	4 342	3 451	2 320	905	12	12 032
	2019	1 094	4 512	3 322	2 190	840	17	11 985
Dochód z gosp. rolnego (zł)	2017	9 472	31 130	80 201	151 258	313 299	724 994	42 113
	2018	8 778	26 606	73 608	137 974	302 796	–	37 770
	2019	11 707	32 373	82 548	154 261	350 948	1 030 573	44 647

- Z. Floriańczyk, S. Mańko, D. Osuch et al., *Wyniki standardowe 2013 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki standardowe*, Warszawa, IERIGŻ–PIB, 2014.
- J. Pawłowska-Tyszko, M. Soliwoda, *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*, PW 2011–2014, nr 121, Warszawa, IERIGŻ–PIB, 2014.

Obciążenie dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczeń

Składka	2017	322	465	617	775	1 032	1 205	459
na ubezp. społ.	2018	333	463	621	786	1 045	–	463
w KRUS (zł)	2019	312	460	615	769	2 010	1 892	474
Składka	2017	25	52	98	177	342	1 446	62
na ubezp.	2018	28	49	96	163	330	–	59
zdrowotne (zł)	2019	26	50	95	157	329	532	58
Razem składki	2017	342	517	715	952	1 374	2 651	521
na ubezp. społ.	2018	361	512	717	949	1 375	–	522
i zdrow. (zł)	2019	338	510	710	926	2 339	2 424	532
Udział składek	2017	3,67	1,66	0,89	0,63	0,44	0,36	1,24
na ubezp.	2018	4,11	1,92	0,97	0,69	0,45	–	1,38
społ. i zdrow.	2019	2,89	1,57	0,86	0,26	0,67	0,23	1,19
w dochodach gosp. rolnych (%)								
Średnia w latach 2017–2019		3,56	1,72	0,91	0,53	0,52	0,30	1,27

Źródło: Dane FADN. Obliczenia własne.

Dane zawarte w tabeli nr 4 świadczą o tym, że hipoteza trzecia została zweryfikowana pozytywnie, ponieważ gospodarstwa mające wyższą siłę ekonomiczną charakteryzują się mniejszym udziałem składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne w realizowanych dochodach. W gospodarstwach o bardzo małej sile ekonomicznej (2–8 tys.) koszt z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego stanowił średnio w badanych latach 3,56% realizowanych przez nie dochodów. Najmniejszy udział w dochodach stanowią składki z analizowanych tytułów ubezpieczeniowych wśród gospodarstw średnio dużych, dużych i bardzo dużych, jeśli chodzi o klasy ekonomiczne. W relacji do dochodów udziały te wynosiły odpowiednio: 0,53, 0,52 i 0,30. Średnio w badanych latach 2017–2019 udział obciążeń z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne w dochodach gospodarstw rolnych wynosił 1,27%. W stosunku do osób prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą udział ten jest symboliczny.

W tej części opracowania dokonano oceny stopnia obciążenia dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego według regionów FADN. Stosowne informacje zamieszczono w tabeli nr 5.

Obciążenie dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczeń

Tab. 5 Stopień obciążenia dochodów gospodarstw rolnych składkami z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego w regionach FADN

Wyszczególnienie		Region FADN				Razem
		Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze	
Liczba gosp. w próbie	2017	1 831	4 352	4 485	1 435	12 103
	2018	1 818	4 327	4 459	1 428	12 032
	2019	1 812	4 299	4 434	1 440	11 985
Dochód z gosp. rolnego (zł)	2017	57 871	54 301	38 683	27 079	42 113
	2018	53 530	45 296	34 782	27 168	37 770
	2019	62 127	53 589	40 830	33 289	44 647
Składka na ubezpiec. społ. w KRUS (zł)	2017	540	486	450	401	459
	2018	553	485	458	401	463
	2019	725	482	439	407	474
Składka na ubezpiec. zdrowotne (zł)	2017	104	96	49	29	62
	2018	113	88	45	29	59
	2019	108	86	45	30	58
Razem składki na ubezpiec. społ. i zdrow. (zł)	2017	644	582	499	430	521
	2018	666	573	503	430	522
	2019	833	568	484	437	532
Udział składek na ubezpiec. społ. i zdrow. w dochodach gosp. rolnych (%)	2017	1,11	1,07	1,29	1,59	1,24
	2018	1,24	1,27	1,45	1,58	1,38
	2019	1,34	1,06	1,18	1,31	1,19
Średnia w latach 2017–2019		1,23	1,13	1,31	1,49	1,27

Źródło: Dane FADN. Obliczenia własne.

W przypadku oceny stopnia obciążenia dochodów gospodarstw rolnych składkami na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne w przekroju regionów FADN wyraźnie widać, że determinuje go poziom dochodów uzyskiwanych przez badane gospodarstwa. Najmniejsze dochody osiągają gospodarstwa z regionu Małopolski i Pogórza. Stąd wśród nich najwyższy stopień obciążenia kosztami ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych ich dochodów. Wynosił on średnio 1,49% w latach 2017–2019. Relatywnie mniej obciążone składkami z tytułu tych ubezpieczeń są dochody gospodarstw znajdujących się w regionie Wielkopolski i Śląska oraz Pomorza i Mazur. Tu relacja składek do dochodów wynosiła średnio w badanych latach odpowiednio 1,13% i 1,23%. W latach 2017–2019 wśród wszystkich badanych gospodarstw średnie obciążenie ich dochodów z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego wynosiło 1,27%. Zarówno ta analiza przestrzenna, jak i poprzednie dowodzą, że koszty

Obciążenie dochodów gospodarstw rolnych z tytułu ubezpieczeń

ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego stanowią niski wskaźnik obciążenia nimi dochodów gospodarstw rolnych.

Bibliografia

FADN, *Dane gospodarstw prowadzących rachunkowość w ramach FADN w latach 2017–2019*.

Floriańczyk Z., Mańko S., Osuch D. et al., *Wyniki standardowe 2013 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki standardowe*, Warszawa, IERIGŻ–PIB, 2014.

Möllmann J., Michels M., von Hobe C.F., *Status quo des Risikomanagements in der deutschen Landwirtschaft: Besteht Bedarf an einer Einkommensversicherung?*, *Berichte über Landwirtschaft-Zeitschrift für Agrarpolitik und Landwirtschaft* 96, No. 3, 2018.

Obwieszczenie Prezesa KRUS z 2 czerwca 2021 roku w sprawie wysokości miesięcznej składki na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie w III kwartale 2021 roku, *Monitor Polski* poz. 522.

Pawłowska-Tyszko J., Soliwoda M., *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*, *PW* 2011–2014, nr 121, Warszawa, IERIGŻ–PIB, 2014.

Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, *Dz. U.* 2021 poz. 266.

Ustawa z 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, *Dz. U.* 2021 poz. 1285, 1292, 1559, 1773, 1834.

Ustawa z 4 października 2021 roku o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw, *Dz. U.* 2021 poz. 1292.

otrzymano: 01.10.2021
zaakceptowano: 04.11.2021

Burden on farm incomes from the social and health insurance of farmers

Marian Podstawka

Abstract

The analysis and evaluation of social and health insurance costs among FADN farms has a cognitive character. The income burden of the surveyed farms for social and health insurance contributions is constant and low (Table 3 and Table 4). In the case of production types, mixed farms and farms with permanent crops and grassland bear the highest relative burden. On these farms, social and health insurance costs account for about 2.5% of their income. These insurance premiums are a much smaller income burden for poultry and pig farms. This is because social and health insurance costs are almost constant in absolute terms over the years studied. This variable responsiveness among households is the result of varying incomes. This differentiation takes place both by production types and by economic classes and FADN regions. Poultry farms and pig farms earned relatively higher incomes than others in 2017–2019. This means that hypothesis two is confirmed. There is an analogous regularity in the case of economic classes of the surveyed farms. The higher the economic class, the lower the burden of social and health insurance contributions on farm incomes. Thus, hypothesis three was positively verified. There are several variations. The income of very small farms is most heavily burdened by these contributions. Their loading rate averaged 3.56% for the years under study. Social and health insurance is relatively the least costly for medium, large and very large households. The charges for these insurances here are 0.53%, 0.50% and 0.30% respectively.

The presented study is for illustrative purposes only. The results of the research described herein may be helpful when proposing new solutions concerning the health and social insurance system in Agricultural Social Insurance Fund (KRUS).

Keywords: income, farm, costs, economic power, contributions, social security, health insurance.

Marian Podstawka, prof. Ph.D., Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute (IERiGŻ-PIB).

Introduction

Social and health insurance for farmers is the subject of much debate and polemic. Most often they take place in relation to this type of insurance of non-agricultural population.

The purpose of this study is to present and evaluate the burden of farm income from the social and health insurance contributions incurred by farms, which are important risks in agricultural activities¹. In the study, data of farms keeping agricultural accounts within the Polish FADN² were used. There are about 12 thousand farms keeping this kind of accounts and they represent about 700 thousand of all farms in Poland. The method of financial and tabular analysis was used to assess the contribution of social and health insurance costs to farm income.

The study formulated three research hypotheses:

1. The burden of farm income on farmers' social and health insurance has been constant and low over the years.
2. The smallest share of social and health insurance contributions in the income is observed in poultry and swine farms.
3. As the economic strength of farms increases, the share of social and health insurance costs decreases.

Rules for calculating social security contributions

Regulations concerning the calculation of social insurance contributions are contained in the Act of 20 December 1990 on social insurance of farmers³. According to them, the contribution for accident, sickness and maternity insurance for each insured person is set by the Farmers' Council and published by the President of KRUS in the form of a communiqué in the Official Journal of the Republic of Poland "Monitor Polski". The pension contribution for each insured person is 10% of the basic pension, the procedure for the announcement of which is identical to that for

1. J. Möllmann, M. Michels, C.F. von Hobe et al., *Status quo des Risikomanagements in der deutschen Landwirtschaft: Besteht Bedarf an einer Einkommensversicherung?*, Berichte über Landwirtschaft-Zeitschrift für Agrarpolitik und Landwirtschaft 96, No. 3, 2018.

2. FADN – Farm Accountancy Data Networks. The study uses data from farms accounting under FADN in 2017–2019.

3. Social insurance for farmers is regulated by the Act of 20 December 1990 (Ustawa z 20 grudnia 1990 roku), Dz. U. 2021 poz. 266.

the sickness, accident and maternity contribution. Social insurance contributions in KRUS are calculated on a monthly basis, regardless of whether the insurance is compulsory or voluntary.

A person running an agricultural holding shall pay the following contributions to the pension insurance scheme, depending on the area of the holding:

- up to 50 conversion ha: basic contribution,
- up to 100 conversion ha: an additional contribution of 12% of the basic pension,
- more than 100 conversion ha up to 150 conversion ha: additional contribution of 24% of the basic pension,
- more than 150 conversion ha up to 300 conversion ha: additional contribution of 36% of the basic pension,
- over 300 conversion ha: an additional contribution of 48% of the basic pension.

A farmer who additionally carries out non-agricultural economic activity pays double the contribution to the pension insurance, in addition to the contributions resulting from the area of the farm.

In the case of personal care of your own child, your spouse's child or an adopted child, it is possible to finance pension insurance premiums from the state budget for:

- a farmer and a household member subject to both compulsory and voluntary insurance;
- a farmer and a household member who is not subject to social security for farmers;
- a person who is a member of the farmer's family or a household member and does not satisfy the conditions for being covered by social security for farmers.

The amount of contributions for pension insurance in KRUS in 2021 is presented in Table 1.

Burden on farm incomes from the social and health insurance of farmers

Table 1. Social contributions of farmers

Amount of social insurance contributions for farmers in the third quarter of 2021							
Insured status and size of agricultural holding	Insurance premium amount (PLN)						Total contributions from one insured person quarterly
	pensions			accident, sickness, maternity			
	basic monthly contribution	additional monthly contribution	total monthly contribution	quarterly	monthly contribution	quarterly	
I. A farmer/wife (spouse) of a farmer carrying out an agricultural activity in an agricultural holding with a surface area of:							
up to 50 ha	101 PLN	0 PLN	101 PLN	303 PLN	42 PLN	126 PLN	429 PLN
over 50 ha to 100 ha	101 PLN	122 PLN	223 PLN	669 PLN	42 PLN	126 PLN	795 PLN
over 100 ha to 150 ha	101 PLN	243 PLN	344 PLN	1,032 PLN	42 PLN	126 PLN	1,158 PLN
over 150 ha to 300 ha	101 PLN	365 PLN	466 PLN	1,398 PLN	42 PLN	126 PLN	1,524 PLN
over 300 ha	101 PLN	487 PLN	588 PLN	1,764 PLN	42 PLN	126 PLN	1,890 PLN
Farmer's household member (in any area category)	101 PLN	0 PLN	101 PLN	303 PLN	42 PLN	126 PLN	429 PLN
II. A farmer/wife (spouse) of a farmer carrying out nonagricultural economic activity and agricultural activity on a holding with a surface area in hectares:							
up to 50 ha	202 PLN	0 PLN	202 PLN	606 PLN	42 PLN	126 PLN	732 PLN
over 50 ha to 100 ha	202 PLN	122 PLN	324 PLN	972 PLN	42 PLN	126 PLN	1,098 PLN
over 100 ha to 150 ha	202 PLN	243 PLN	445 PLN	1,335 PLN	42 PLN	126 PLN	1,461 PLN
over 150 ha to 300 ha	202 PLN	365 PLN	567 PLN	1,701 PLN	42 PLN	126 PLN	1,827 PLN
over 300 ha	202 PLN	487 PLN	689 PLN	2,067 PLN	42 PLN	126 PLN	2,193 PLN
Farmer's household member carrying out non-agricultural economic activity (in any area category)	202 PLN	0 PLN	202 PLN	606 PLN	42 PLN	126 PLN	732 PLN

Source: Announcement of the President of KRUS of 2 June 2021 on the amount of monthly contribution to accident, sickness and maternity insurance in the third quarter of 2021 (Obwieszczenie Prezesa KRUS z 2 czerwca 2021 roku w sprawie wysokości miesięcznej składki na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie w III kwartale 2021 roku), Monitor Polski poz. 522.

Rules of health insurance for farmers, homemakers and pensioners from KRUS are regulated by the Act of 27 August 2004 on health care services financed from public funds and the Act of 14 October 2021 amending the Act on health care services financed from public funds⁴ and some other acts. According to them, health insurance is obligatory for:

- 1) farmers who are:
 - subject to social insurance for farmers both by law and on application;
 - are not subject to social insurance for farmers or to health insurance on any other grounds and are engaged in agricultural activity in an agricultural holding with an area equal to or greater than 1 ha of agricultural land;
- 2) the farmer's household members who work permanently in the agricultural holding;
- 3) persons receiving a pension from KRUS and members of their families;
- 4) the farmer's employees.

Persons collecting structural pensions, persons who have ceased agricultural activity but continue pension insurance in KRUS are not subject to health insurance.

The interested person submits the application for health insurance in an organisational unit of KRUS competent for the place of location of an agricultural holding. Then KRUS passes the data to the National Health Fund and the person becomes eligible for primary health care services. The farmer's family member benefits from the health insurance of the person who enrolled him. No health insurance premiums are paid for the farmer's family member. If a member of the farmer's family is a student, his/her insurance ceases on the day he/she turns 26. After the age of 26, students are enrolled in health insurance by their university.

The health insurance contribution is paid for the entire month and is indivisible.

The contribution rates are as following:

- agricultural holdings – PLN 1 for each full conversion hectare of agricultural land;
- special departments of agricultural production – the contribution for a farmer and household member is 9% of the declared contribution assessment basis; this basis is the income determined for taxation with PIT, in an amount not lower than the minimum wage in the national economy.

The amount of the health insurance premium for household members working exclusively in special divisions of agricultural production is 33.4% of the average monthly remuneration in the enterprise sector.

4. Ustawa z 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, Dz. U. 2021 poz. 1285, 1292, 1559, 1773, 1834.

Burden on farm incomes from the social and health insurance of farmers

For pensioners, the health contribution amounts to 9% of the basis of its assessment, of which the insured person finances the contribution of 1.25% of the basis from the net amount of the pension. A contribution of 7.75% of the base reduces the advance payment of income tax. Farmers and members of their households carrying out non-agricultural economic activity are subject to health insurance only on account of their agricultural activity.

Health insurance contributions for farms with less than 6 ha of utilised agricultural area are paid from the State budget. However, the premiums for this insurance are paid by the farmers themselves, if their farms have more than 6 conversion ha of agricultural land.

The amount of the health insurance premium for farmers running special divisions of agricultural production is presented in Table 2.

Table 2. Dimension of health insurance contribution for farmers running specialised departments of agricultural production

Period	Contribution in % of base	Base in PLN*	Contribution amount in PLN
From 1.01.1999 to 31.05.1999	7.50	318.00	23.85
•			
•			
•			
From 1.01.2004 to 30.04.2004	8.25	418.00	34.45
•			
•			
•			
Until 1.01.2021	9.00	2,800.00	252.00

* It is declared for the assessment of PIT, not lower than the amount of the minimum wage in the national economy.
Source: Dz. U. 2004 nr 201 poz. 2135.

Degree of burden on farm incomes social and health insurance contributions

As it has been indicated in the introduction, the assessment of costs on account of social and health insurance in relation to the income of farms has been carried out on the basis of FADN data. These are presented in Table 3.

Burden on farm incomes from the social and health insurance of farmers

Table 3. Cost of social and health insurance in relation to income of farm types

Specification	Agricultural type of the holding									
		field crops	horticultural crops	permanent crops	dairy cows	herbivorous animals	pigs	poultry	mixed	total
Number of households in the sample	2017	3,922	304	445	2,655	739	657	72	3,313	12,103
	2018	4,140	276	438	2,553	840	592	61	3,152	12,032
	2019	4,439	250	424	2,430	969	506	66	2,901	11,985
Income from households (PLN)	2017	39,187	54,673	36,346	85,484	24,833	77,065	332,879	26,954	42,113
	2018	38,475	69,185	19,282	83,143	24,021	50,833	330,532	22,449	37,770
	2019	41,343	85,131	32,009	86,982	27,381	90,910	28,004	30,020	44,647
Social insurance contribution in KRUS (PLN)	2017	581	592	576	629	521	589	729	525	560
	2018	576	605	582	640	523	600	717	541	568
	2019	572	604	569	665	532	593	3,980	542	596
Contribution to health insurance (PLN)	2017	118	180	83	106	95	96	601	93	109
	2018	115	189	98	98	106	105	269	95	107
	2019	113	207	101	103	102	101	281	97	107
Total contributions to social and health insurance (PLN)	2017	699	772	659	735	617	685	1,330	618	669
	2018	691	794	680	738	629	705	986	636	675
	2019	685	811	670	768	634	694	4,261	639	703
Share of social and health insurance contributions in the income of agricultural holdings	2017	1.78	1.41	1.81	0.86	2.48	0.89	0.40	2.29	1.59
	2018	1.80	1.15	3.53	0.89	2.62	1.39	0.30	2.83	1.79
	2019	1.66	0.95	2.09	0.88	2.32	0.76	1.52	2.13	1.57
Average in years 2017–2019		1.75	1.17	2.48	0.88	2.47	0.74	0.74	2.42	1.65

Source: FADN data. Own calculations.

The data presented in Table 3 show that the cost of social and health insurance of farmers in relation to their income is relatively low and relatively constant. Among all the examined households, the share of social and health insurance contributions in relation to farm income amounted to approximately 1.65% on average in the examined years. Thus, hypothesis one was verified positively.

Burden on farm incomes from the social and health insurance of farmers

The lowest relative cost of social and health insurance is incurred by farms producing pigs and keeping poultry. This indicates that hypothesis two has been confirmed. The relatively highest costs of social and health insurance occur in mixed and permanent crop farms. In this case, the cost from these insurances relative to the income from these farms was 2.42% and 2.48% respectively. Relative variation in the burden of farm income on account of social and health insurance contributions is a result of differences in income levels of the surveyed farms^{5,6}. However, the level of premiums from this type of insurance in the surveyed farms is almost constant. Over the surveyed years, it has fluctuated around 700–800 PLN per farm per year. Persons conducting non-agricultural economic activity were obliged to pay in 2018 a social insurance contribution of PLN 912.22 per month and PLN 297.28 in health contribution. The total amount was PLN 1,210 per month. The next table assesses the costs of social and health insurance in relation to the income of FADN farms grouped by economic size.

Table 4. Cost of social and health insurance in relation to income of economic types of households

Specification	Economic class of holdings							total
	very small	small	medium small	medium large	large	very large		
Number of households in the sample	2017	779	4,189	3,691	2,467	995	22	12,103
	2018	1,002	4,342	3,451	2,320	905	12	12,032
	2019	1,094	4,512	3,322	2,190	840	17	11,985
Income from agricultural homesteads (PLN)	2017	9,472	31,130	80,201	151,258	313,299	724,994	42,113
	2018	8,778	26,606	73,608	137,974	302,796	–	37,770
	2019	11,707	32,373	82,548	154,261	350,948	1,030,573	44,647
Social insurance contribution in KRUS (PLN)	2017	322	465	617	775	1,032	1,205	459
	2018	333	463	621	786	1,045	–	463
	2019	312	460	615	769	2,010	1,892	474
Contribution to health insurance (PLN)	2017	25	52	98	177	342	1,446	62
	2018	28	49	96	163	330	–	59
	2019	26	50	95	157	329	532	58
Total social and health insurance contributions (PLN)	2017	342	517	715	952	1,374	2,651	521
	2018	361	512	717	949	1,375	–	522
	2019	338	510	710	926	2,339	2,424	532

- Z. Floriańczyk, S. Mańko, D. Osuch et al., *Wyniki standardowe 2013 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki standardowe*, Warszawa, IERIGŻ–PIB, 2014.
- J. Pawłowska-Tyszko, M. Soliwoda, *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*, PW 2011–2014, nr 121, Warszawa, IERIGŻ–PIB, 2014.

Burden on farm incomes from the social and health insurance of farmers

Specification	Economic class of holdings							
		very small	small	medium small	medium large	large	very large	total
Share of social and health insurance contributions in the income of agricultural holdings (%)	2017	3.67	1.66	0.89	0.63	0.44	0.36	1.24
	2018	4.11	1.92	0.97	0.69	0.45	–	1.38
	2019	2.89	1.57	0.86	0.26	0.67	0.23	1.19
Average in years 2017–2019		3.56	1.72	0.91	0.53	0.52	0.30	1.27

Source: FADN data. Own calculations.

The data in Table 4 prove that hypothesis three has been verified positively, as farms with higher economic power are characterised by a smaller share of social and health insurance contributions in realised income. In farms of very low economic strength (2–8 thousand), the costs of social and health insurance constituted 3.56% of their income on average in the examined years. The smallest share in the income is constituted by premiums from the analysed insurance titles among households of medium size, large size and very large as regards economic classes. In relation to income, these shares were 0.53, 0.52, and 0.30, respectively. On average, for the 2017–2019 study period, the share of social and health insurance contributions burden in farm income was 1.27%. In relation to persons engaged in non-agricultural economic activity, this share is symbolic.

This part of the study assesses the degree of burden of farm income on social and health insurance by FADN regions. The relevant information is provided in Table 5.

Table 5. The degree of burdening the income of farms with social and health insurance contributions in FADN regions

Specification	FADN Region					
		Pomorze and Mazury	Wielkopolska and Śląsk	Mazowsze and Podlasie	Małopolska and Pogórze	Total
Number of households in the sample	2017	1,831	4,352	4,485	1,435	12,103
	2018	1,818	4,327	4,459	1,428	12,032
	2019	1,812	4,299	4,434	1,440	11,985
Income from agricultural homesteads (PLN)	2017	57,871	54,301	38,683	27,079	42,113
	2018	53,530	45,296	34,782	27,168	37,770
	2019	62,127	53,589	40,830	33,289	44,647

Continued on the next page.

Burden on farm incomes from the social and health insurance of farmers

Table 5. The degree of burdening the income of farms with social and health insurance contributions in FADN regions (cont.)

Social insurance contribution in KRUS (PLN)	2017	540	486	450	401	459
	2018	553	485	458	401	463
	2019	725	482	439	407	474
Health insurance contribution (PLN)	2017	104	96	49	29	62
	2018	113	88	45	29	59
	2019	108	86	45	30	58
Total social and health insurance contributions (PLN)	2017	644	582	499	430	521
	2018	666	573	503	430	522
	2019	833	568	484	437	532
Share of social and health insurance contributions in the income of agricultural holdings (%)	2017	1.11	1.07	1.29	1.59	1.24
	2018	1.24	1.27	1.45	1.58	1.38
	2019	1.34	1.06	1.18	1.31	1.19
Average in years 2017–2019		1.23	1.13	1.31	1.49	1.27

Source: FADN data. Own calculations.

In the case of estimating the degree of burdening the income of farms with social and health insurance contributions in the FADN regions, it can be clearly seen that it is determined by the level of income obtained by the researched farms. The smallest income is obtained by farms from the Małopolska and Pogórze regions. Hence, among them, the highest burden of social and health insurance costs on their income. It averaged 1.49% from 2017 to 2019. The income of farms in Wielkopolska, Śląskie, Pomorze and Mazury regions is relatively less burdened with premiums for these insurance policies. Here, the ratio of contributions to income averaged 1.13% and 1.23% respectively in the years under review. Among all surveyed households, the average burden of social security and health insurance on their income was 1.27% in 2017–2019. Both this spatial analysis and previous ones show that social and health insurance costs represent a low rate of burden on farm income.

Bibliography

FADN, *Dane gospodarstw prowadzących rachunkowość w ramach FADN w latach 2017–2019*.

Floriańczyk Z., Mańko S., Osuch D. et al., *Wyniki standardowe 2013 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki standardowe*, Warszawa, IERIGŻ–PIB, 2014.

Möllmann J., Michels M., von Hobe C.F., *Status quo des Risikomanagements in der deutschen Landwirtschaft: Besteht Bedarf an einer Einkommensversicherung?*, *Berichte über Landwirtschaft-Zeitschrift für Agrarpolitik und Landwirtschaft* 96, No. 3, 2018.

Obwieszczenie Prezesa KRUS z 2 czerwca 2021 roku w sprawie wysokości miesięcznej składki na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie w III kwartale 2021 roku, *Monitor Polski* poz. 522.

Pawłowska-Tyszko J., Soliwoda M., *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*, PW 2011–2014, nr 121, Warszawa, IERIGŻ–PIB, 2014.

Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, *Dz. U.* 2021 poz. 266.

Ustawa z 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, *Dz. U.* 2021 poz. 1285, 1292, 1559, 1773, 1834.

Ustawa z 4 października 2021 roku o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw, *Dz. U.* 2021 poz. 1292.

received: 01.10.2021
accepted: 04.11.2021

